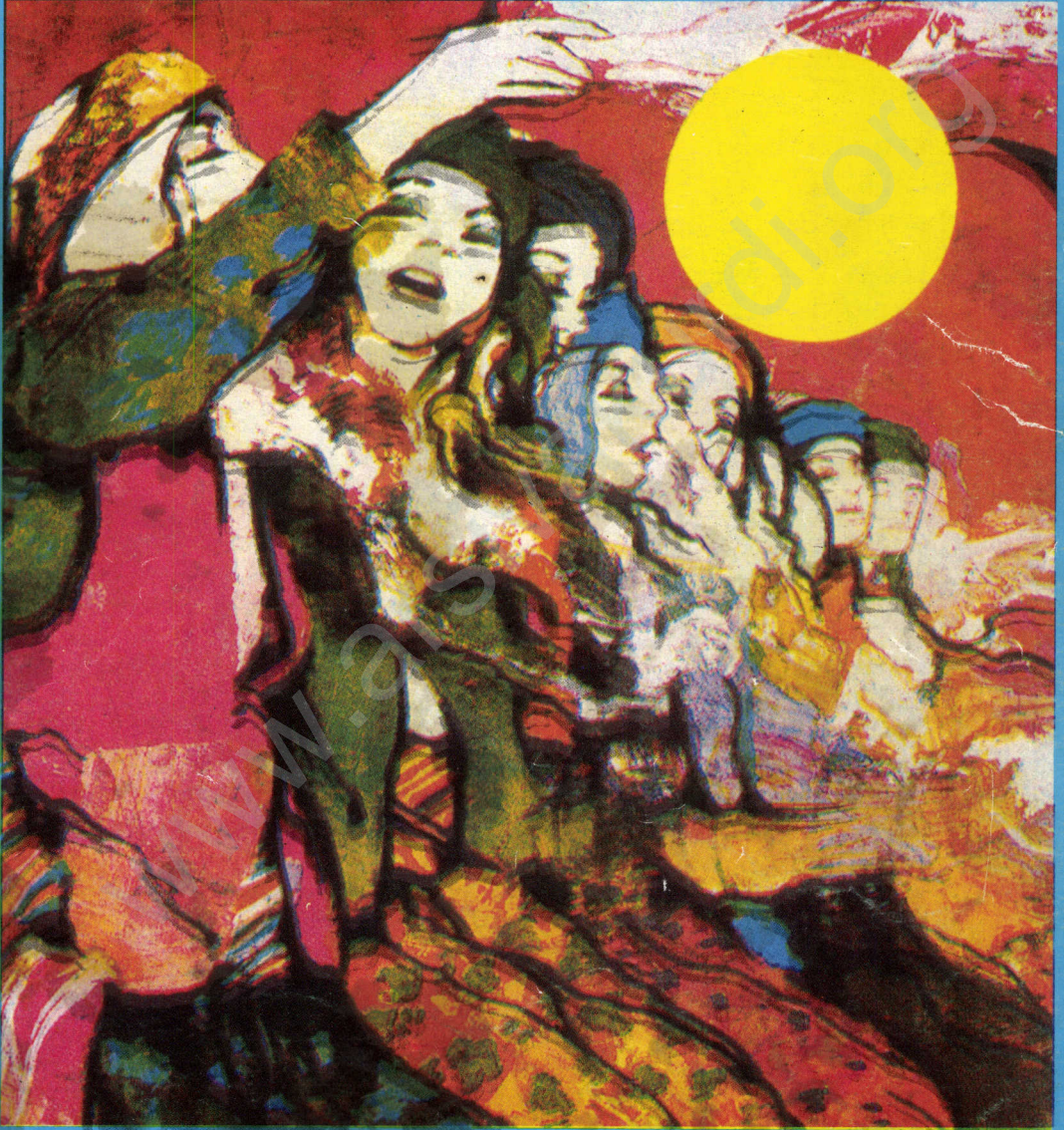

GO V E N D

Kovara Çandi û Huneri / Kültürel ve Sanatsal Dergi

Yıl: 1 Sayı: 1 Aralık 1991-Ocak 1992 (İki Ayda Bir Yayınlanır) Fiyatı: 5000 TL. (KDV Dahil)

- ✓ İLK TARIMCI BİR KÜRT'TÜ...
- ✓ KÜRT TİYATROSUNA GENEL BİR BAKIŞ...
- ✓ AHMED ARİF: ENGEREĞİN DİŞLERİNE İŞLEDİM SENİ...

GOVEND

Kovara Çandi û Huneri / Kültürel ve Sanatsal Dergi

SAHİBİ
Mazhar KARA

SORUMLU YAZI İŞLERİ
MÜDÜRÜ

Mükerrem AYYILDIZ

YÖNETİM VE YAZIŞMA
ADRESİ

İnönü Cad. Kahraman İşhanı

Kat: 2 No: 13

DIYARBAKIR

TEL / FAX: 136 63

BANKA HESAP NO:

Mazhar KARA Adına

T.C. Ziraat Bankası D.Bakır

Merkez Şubesi

353764 No.lu Cari Hesap

ABONE KOŞULLARI

6 AYLIK: 15.000

1 YILLIK: 30.000

İLAN TARİFESİ

Arka Kapak : 750.000

İç Kapak : 500.000

Tam Kapak : 300.000

Yarım Sayfa : 150.000

1/4 Sayfa : 75.000

BASKI:

BARAN OFSET

İÇİNDEKİLER

Çıkarken	1
Sanatçı ve Sanat İçin Birkaç Söz	
DILOVAN	2-5
Koğuşta Günler / Rojên Zıندانê	
Kemal BURKAY	6-7
İlk Tarımcı Bir Kürt'tü	
Nevin SOYUKAYA	8-9
Dipsiz Yalan: Kürtçe'ye "Özgürlük"	
DILSOZ	10-11
Birkaç Dörtlük / Çend Çarin	
BARAN	12-13
Kürt Tiyatrosuna Genel Bir Bakış	
M. Sait ALPASLAN	14-15
Mülteci / Muhacir	
A. Hicri İZGÖREN	16-17
Engereğin Dişlerine İşledim Seni	
Mazhar KARA	18-21
Folkloristika Kurdi Ya Musiqi û Problemên Wê	
Nûra CEWARÎ	22-25
ÖYKÜ (Bir Öğle Sonrası)	
M. Sait ALPASLAN	26-27
Kurşun Damıtılıyor Şafaklarım	
Mazhar KARA	28-29
MUSIQ (Mısto)	
FERHAD	30
WÊNE (Kürt Anası ve Çocuklar)	
ÇINAR	31
Zargotnê Kurd û Pêkeni	32

ÇIKARKEN

İlk sayımızla, sizlerle kucaklaşmanın sevinci ve heyecanı ile merhaba !..

Fırtınalı bir siyasal dönemde verilen kültür ve sanat kavgasında, bizde yerimizi almaya karar verdik.

Bir halkın ancak ulusal değerleriyle varlığını sürdürüp yaşatabileceğine inanıyoruz. Tarih boyunca binbir emekle yaratılan maddi ve manevi değerler insanlığın ileriye doğru yürüyüşünün en büyük itici gücü olmuştur. Sanat ve kültür, tarihi süreç içinde oluşmuştur ve tarihsel bir kategoridir.

Bu gerçeği bildikleri içindir ki; zorbalar, halkların tarih, kültür, dil ve sanat değerlerini yok sayarak, ortadan kaldırarak halkları yok etme, baskı altında tutma yolunu seçmişlerdir. Ulusal değerleri yok edilen bir halk, kökü çürütülmüş, kurumuş bir ağaca benzer. Tarihi, dili, ulusal benliği yok edilen bir halk, içeriksiz bir küttleden başka nedir ki? Koloni tacirleri bu yöntemle Aztek ve Maya uygarlıklarını ortadan kaldırmadılar mı ?

Ne varki bütün zor ve asimilasyon yöntemlerine rağmen ulusal değerlerini inatla koruyup yaşatan halklar da var ve bugün de bunun kavgası veriliyor.

Bu bilinçle yayın hayatına başlayan **GOVEND** var olma yürüyüşünün bir neferi olmaya karar verdi. Büyük iddia sahibi değiliz. Ancak, varolma mücadelesinin gerçek sahipleri olan yığınların beğeni ve estetiklerinin geliştirilmesinde, düzgün, düzeyli düşünsel donanımında kültür ve sanatın yaşamsal öneme sahip bir araç olduğunun bilincindeyiz. Halkımızın bin yıllardır ürettiklerini gün yüzüne çıkarmak, devrimci özlü olanını ayıklayıp kültür alanında da bir berraklaşmayı sağlamak konusunda çaba sarfedeceğiz. Kültür ve sanat olgusunda ulusallık-evrensellik boyutlarının diyalektik bütünlüğüne inanıyoruz. Değerlerimizi, araçlarımızı, söylemlerimizi estetizeleştirmenin gereği ortadadır.

İşte **GOVEND** bu anlamda kendi çapında bir müdahale olacaktır.

Bu amaçlarla yayın hayatına başlayan bir derginin önündeki güçlükler bilinmeyen şeyler değildir. Büyük çoğunluğu tahrip ve talan edilen, yozlaştırılan ulusal değerleri gün ışığına çıkarmak kolay bir iş olmasa gerek. Yurtsever bir derginin karşılaşacağı baskılara, cabadan ekonomik ve teknik sıkıntılar da eklendiğinde böyle bir yayının yaşam süresiyle ilgili bir şey söylemekte zordur.

Dergiler okuyucularıyla bütünleştiği oranda güç kazanırlar. Bunun bilincindeyiz.

Eksikliklerimiz çok, **GOVEND** eleştirilerinizle güç kazanacak, gelişip zenginleşecektir.

Olumlu olumsuz ama düzeyli eleştirilerinizi yayınlama imkanlarımızı zorlayacağımızı bilmenizi isteriz.

Coşkulu akan nehirde bir damla olabileceğiz sevineceğiz.

Yeni sayılarda kucaklaşmak umuduyla..

GOVEND

SANATÇI VE SANAT İÇİN BİR KAÇ SÖZ

DILOVAN

Sanatı, insanı insanda arama, insan ve doğa bütünselliği içerisinde insanı öne çıkarıp giderek güzelleştirme, güzel gizlerini bir estetik olarak ortaya çıkarıp iyi anlaşılır ya-lınlıkta insan kitlelerine anlatma uğraşı olarak tanımlamak yanlış ol-masa gerek.

Sanat, her biri ayrı bir estetik olan çeşitli dallardan oluşur. Doğa ve yaşamın kendisinde gizli olan tüm gerçekleri, sanatın herhangi bir dalıyla

,gözlemcinin gözlem merkezi değişse de gözlenen hep insan olduğu için, gözlemin sonucunda birbirine yakın sonuçların ev-renin her noktasında var olması kaçınılmaz olacaktır .Bu yüzdendir ki evrenin herhangi bir noktasında yaratılmış bir sanat eserinde, ki bu resim, şiir, roman, heykel ,öykü, v.s. olabilir, yine dünyanın her-hangi bir diğer noktasındaki okuyucuya veya gözlemciye ait bir şeyler vardır; veya okuyucu ile gözlemci bu sanat ese-

Sanatçı, her türlü sömürüye maruz bırakılan, her türlü geriliğe mah-kum edilen geniş halk yığınlarının karan kırana yürüttüğü özgürleşme kavgasında, taraf olmalıdır. Ancak bu kavgadaki yerini alırken, sanatın evrensel değerlerini dar ideolojik perspektiflere sıkıştırmamalı, alabildiğine özgürce düşünmeli, korkusuzca haykırmalıdır.

anlatmanın olanaksızlığı, sanatın dal-lanıp boyutlanmasının temel etkenlerin-dendir. Sanatı evrensel kılan, özel ile genel arasındaki kopmaz derin diyalek-tik bağdır. Sanatçı, kendi estetikleri ölçüsünde insanı araştırırken ,gözlemlerinin merkezine maddi yaşam içerisindeki kendini,özne olarak almalıdır .Sanatçı kendini çözüp ken-dinden hareketle insanı insana anlat-masıyla ,yaşamsal gerçekliği kendi es-tetik ölçüleri ile dışa vurmasıyla ,özel ile genelin,öznel ile nesnelin, yerel ile evrenselin bağlaışık ilişkisini ortaya koymaktadır .Yenilersek; sanat ,insanı birazda araştırma uğraşı olduğuna göre

rinde kendine ait bir şeyler bulup çıkaracaktır. Sanatı evrensel kılan da budur .Bunu başaramayan da sanatçı olamaz...

Sanatçının görevi ,diğer pozitif bi-limlerle uğraşan bilim adamları gibi doğadaki mevcut görünmez gerçekleri bulup gün ışığına çıkarmak değil, gerçeği somutlaştırmadan bile estetik bir bütün olarak ortaya çıkarma, en yalın halde görünür bir duruma getir-mektir.

O halde sanat bir estetikler bütünüdür. Burada estetik, burjuva sanat anlayışında olduğu gibi salt biçimsel "güzellik" olarak algılanmamalıdır.

Aynı zamanda estetik kavramından, yaşamsal gerçekliğin öz ve biçim olarak ahenkli ve uyumlu bir biçimde dokunması sonucu yaratılan sanatsal değer anlamını çıkarmak gerekir. Sanata bütünsel bakışımızı zorunlu kılan bu gerçekliktir. Buna karşın her sanat dalının kendine özgü yöntemleri, kendine özgü açıklama biçimleri ve dayanakları vardır Genel anlamda sanatın konusu insan ve insanı saran doğal atmosfer olduğuna göre, gerçekte, tüm sanat dallarının konusu ortaktır; araştırılan insandır .Ancak her sanat dalının araştırma yöntemleri ,anlatım ve dışavurum biçimleri farklıdır. Örneğin;renkler bütünü olan resim göz ile beyin arasındaki iletişim açısından geçerek, mantığı duygu ile besleyip süslerle zenginleştirirken,şiir, duyguyu en üst noktadan kabartarak coşturmaktadır. İşte bu mantık ve duygu bütünlüğü ve büyük coşku,bireyi, insanlığın aydınlanma sürecinde daha etkin hale getirerek özgürlük kavgasının derinleşip hızlanmasına katkı sağlamaktadır.

Her sanat dalının kendine özgü yöntemleri ,açıklama biçimleri ve dayanakları olduğuna göre,diğer yandan sanatçıyı saran maddi yaşam koşulları sanatçının temel dayanağı ve ilham kaynağı olduğundan,her sanatçının kendine özgü sanat anlayışı, yöntemi ve estetiği olacaktır.Dolayısıyla yaratılan sanat eseri bu estetiğin çizgilerini taşıyacaktır. Bunun yanında,herhangi bir sanat dalı diğer bir sanat dalı için esin kaynağı olabilmektedir. Bunu şiir ile müzik ilişkisinde net bir biçimde görmek mümkündür. Bu somut durumu formüle etmeye çalışırsak;bir günümüz edebiyatçısını, eski zaman ozanına

bağlayan bağlar ne kadar kopmaz ve sıkıysa, bir edebiyatçıyı diğer edebiyatçıdan ayıran temel estetik ölçüleri bir o kadar ayrı ve açıktır. Bu öyle olmak zorundadır.

Her sanatçı farklı bir gözlemci, farklı bir estetik değerdir. Dolayısıyla her sanatçının kendine özgü bir algılama ve dışavurum yöntemi olmalıdır. Bunu zorunlu kılan, her sanat dalının kendine özgü olduğunun yanı sıra, organik bir yapı olarak sanatçıyı çevreleyen doğal yaşam koşulları, birey-ortam ilişkisi ve bilgi donanımıdır. Bu bilgi donanımı, evrensel diyalektik süreçte türün doğal ayıklanma süreci boyunca kazandığı genetik kalıtsal bilgiler ve sonradan kazanılan "dolaylı bilgiler" dediğimiz birey-ortam ilişkisi sonucu elde edilen bilgilerdir.

Sanatçı-doğa , sanatçı-toplum ilişkileri derinlemesindedir. Yani sanatçı derinlemesine yaşamayı bilen ve bu derin sezgilerini somutlaştırıp toplumla paylaşmaya hazır olan insandır.

Sanatçı derin bir duyarlılığa sahiptir. Toplumsal yaşamdaki çelişkileri en ince noktasına kadar yakalar, çirkin ve güzel olanları ayırır, bunlardan güzel olanları toplumla paylaşmak ereğiyle geleceğe armağan eder.

Sanatçı , en ince ayrıntısına kadar yakaladığı maddi yaşam çelişkilerini anlaşılır duruma getirerek topluma sunmakla yetinmemeli, güzeli aramaya devam etmeli, güzeli önermeli, toplumun bağrında taşımakta olduğu gerilikleri, toplum yaşamından söküp atma kavgasına girmelidir. Topluma güzeli egemen kılma kavgasında en ön saflardaki yerini almalıdır. Açıkçası her türlü sömürüye maruz bırakılan, her türlü geriliğe mahkum edilen geniş halk

yığınlarının kiran kırana yürüttüğü özgürlük kavgasında, siyasal kavgada, taraf olmalıdır. Yalnız bu kavgadaki yerini alırken, sanatın evrensel değerlerini dar ideolojik perspektiflere sıkıştırmamalı, alabildiğine özgür düşünmeli ve korkusuzca haykırmalıdır. Ülkemiz benzeri sömürge ve diğer yarı sömürge konumdaki ülkelerde sömürü çok boyutlu ve çok daha katmerlidir, düşünce yasaklıdır, tabulaşan her gerilik bir yasadır ve yasakçılar birer Hitler kalıntısıdır. Gerçek sanatçı ve düşünürlerin "vatan haini" sayıldığı bir ülkede, sanatın gelişmişlik düzeyini ve sanatçının durumunu tahmin etmek güç olmasa gerek. Ancak gerçek sanatçı böyle ağır koşullarda bile susan değil, konuşan yatan değil üreten ve ürettiklerini ne pahasına olursa olsun yüksek sesle haykırandır. Bu ülkede herşeye rağmen namuslu sanatçılar da eksik olmamıştır. Bir Ahmet ARİF , onca işkenceyi, onca hapisliği göze alarak, "dostuna yarasını gösterircesine " korkusuzca şöyle haykırabilmiştir; .

"(...)

Bunlar/ Engerekler ve çıyanlardır
Bunlar/Aşımıza, ekmeğimize göz
koyanlardır /Tanı bunları
Tanı da büyü..."

Sanatçılık bir bilinç durumudur. Bilinç, sanatçıyı saran maddi ve manevi atmosfer ve atmosferdeki canlı devrimdir. Sanatçının görevi, bu gerçekliği yaşamak ve yaşadıklarını geniş insan kitleleriyle paylaşmaktır. Yani sanatçı ,toplumsallaşmasını bilen kişidir. bu yüzden, sanatçı ile bilim adamı arasında yukarıda da değindiğimiz gibi yöntem bakımından bir karşıtlık mevcuttur. Sanatçı öznelden hareketle karmaşığı yalınlaştırır, anlatılmaz

olanı anlatırken, bilim adamı ise nesnel araştırıp somutlaştırır, aksi kanıtlanıncaya kadar kalıcı kılar.

Toplumsal kavgada sanatçı, insanı merkez almak koşuluyla toplumun sıradan bireylerine görülmeyen veya görülmesi mümkün olmayan, ancak gerçek ve acımasızca işleyen toplumsal çelişkileri yakaladıkça bunu hızla toplumsallaştırmalı ve çözümleri için mücadeleyi kendine görev saymalıdır. Bunu yapmayan, sanatçı olamaz, o şarlatandan başka bir şey değildir.

Burada sanatçının temel düşünce sisteminin, ideolojisinin önemi ortaya çıkmaktadır. İnsanı anlamayan, kendini tanımayan, insanı anlatamaz.

Sanat adamı ile bilim adamını birleştiren ortak nokta ise, şu şekilde açıklanabilir; gerek bilim adamı gerekse sanat adamı temel bir düşünce sistematiği ve bilgi donanımına sahip olmak zordur. Bilim adamı da, sanat adamı da yeni bilgiler almak ve aktarmak için bir takım ön bilgilere ihtiyaçları vardır. Bilimde, bilimsel çalışmanın ön koşulu deney olduğu halde, sanatsal çalışma için deney ön koşul değildir. Elbetteki ön koşulsuzluk , bilgisizlik demek değildir. Zira sanatçı neyi nerede yakalayacağı bilgisine ulaşmadan nesneye yönelir ve ondaki gizi yakalayıp dışa vurur. Bunun içindir ki sanatçı mutlaka bilinçli, bilgili ve sıradan insanın ötesinde çok daha duyarlı olmalıdır. Zira sanat ortamı yalnızca insanı araştırarak insanın bilgisine sunma ortamı değildir ve sanatçılık bir aktarıcılıktan da ibaret değildir. O aynı zamanda duygu ve heyecan veren bir ortamdır. Bu bağlamda, sanatçı-toplum ilişkisi yalnızca bilgi alış verişi şeklinde algılanmamalıdır. Her sanat yapıtı insana bir duygu-düşünce

bütünlüğünü sunarken, insanı güzel düşüncelere tatlı bir dokunuşla iterken, yine, insanı güzelleştiren duyguların içerisine sürükler.

İnsanlık tarihi boyunca gerçek sanatçıların ölümleri pahasına gerçekleri haykırdıklarını biliyoruz. Bir "Yalın Ayak Sokrates" in düşüncelerinden dolayı yalan tarafından ölüme mahkum edildikten sonra da zehirlenerek öldüğü güne kadar büyük bir bilgilenme ve bildiklerini haykırmaktan geri kalmadığını, yine bu dönemde kendisine sunulan parlak kurtuluş vaadlerini elinin tersi ile ittiğini, öte yandan Hallac-ı Mansur'un atıldığı ateşler arasında "Enel Hak" düşüncesinden vazgeçmediğini biliyoruz.

Burada bir vurguyu yapmak yerinde olur; sanatı salt bir bilgi ortamı, sanatçıyı salt bir bilgi adamı olarak görenler, hem sanata hem de sanat adamına kaba bir işlev yüklemekte ve içini boşaltmaktadırlar. Aynı zamanda sanatçıyı marjinal bir ideolojik klişin militanı, sanatı kaba bir ajitasyon ve slogandan ibaret görenlerin de aynı hataya, sığığa düştüklerini belirtmek gerekir. Nazım'ı hem bir militan, hem de evrensel bir sanatçı yapan güç neydi? Bir

Şolohov'u, bir Picasso'yu?...

İşte sanatçılarımız bu gücün sırrına varmalı, günümüz Türkiye'sinde sanatın, içine düştüğü düzeysizlik çukurundan çıkarmanın çabasına girmeli, salt ticareti kaygıyla yola çıkanları ve bu kaygıyla mevcut "Sanat!" kurum ve kuruluşlarından bir "aferin" almak için her türlü şarlatanlıktan geri durmayan "sanatçıları!" susturmasını bilmelidir.

Kürt kültür ve sanat yaşamı, Kürt'ün yaşamsal düzeyine paralel bir konum sunmaktadır. Varlığı bile inkarlı, dili yasağı, devletler arası sömürge konumunda olan bir ülkede sanatın, kültür düzeyinin ileri boyutlarda bir düzey sunması zaten beklenemez. Ancak, herşeye rağmen Kürt aydın ve sanatçılarının, kayaları tırnaklarıyla kazımakla eşdeğer olan zorlu bir çalışmayla, kökü tarihin en derin noktalarına kadar inen zengin kültür miraslarına sahip çıkarak onu koruma ve olanaklar ölçüsünde geliştirmeye çalışmaları kaçınılmaz bir görevdir.

Bu tavır, sanatta takınılması gereken devrimci tutumun bir gereğidir. □

*Acılarla donanan onca yaşantımızın
Elbet maviş insanları olacak
Elbet beyaz günleri de olacak
Hüzünsüz geçen akşamlarıyla...*

Bıjar SERDİL

KOĞUŞTA GÜNLER

Dışarda donuk bir Puşkin gecesi
Diyarbakır'da kar
Koğuştta gürültü
Ve seni düşünmenin yalnızlığı
Akasya dalı
Dikenli tel donmuştur
Penceremde buz donmuştur

Bilmem ki nasıl anlatsam
Sen devrimciymişsin diyorlar
İşçi sınıfı demişsin diyorlar
Baskı altındadır falan filan
Sömürü son bulacaktır
Demişsin diyorlar
Bilmem ki nasıl anlatsam

Camlarda bir demet buz
Akasya ağacı dallarında kar
Ve şaşılacak kadar güneşli bir gün
İnsana serüveni
Sevdayı ve zehri düşündürür
İçerdeyiz
İhanete ve yalana alışır gibi
Linyit kömürüne, Bitlis cıgarasına alışmışız
Sorgu suale
Zulme
Kavgaya
Ve özgürlüğü
Bir nefes tütün gibi çekmişiz

KEMAL BURKAY

Lı der şeveke Pûşkin, cemıdı
Lı Diyabekrê berf
Lı zindanê galegal
Û tenayiya biranina te
Nıha qerisiye dara akasyê
Û têla sincikin
Lı pençıra mın kuliikên cemedê
Çemê Diclê nıha qerisiye

Nızam ku çawa bêjim
Dibên tu şoreşger bûyi
Te gotiye dı bin zulmê da ye
Sınifa karkeran û Kurdistan
Dibên te gotiye, wê bıghê dawı
Zulm û zordesti
Nızam ku çawa bêjim

Lı şûşa pençıra mın qat bı qat cemed
Lı ser dara akasyê berf
Û taveke ecêb daye ser erdê lı der
Ku serguzeştan tine bira merivan
Evin û jehrê
Em zındani ne
Hini komıra linyitê û cıxara Bitlisê bûne
Çawa ku hini bêbexti û derewan bıbin
Hini pırs û mehkemê
Zulm û şer
Û çawa ku nefesekê ji cıxarê bıqşinin
Me azadi bı hesret kışandiyê dilê xwe

KEMAL BURKAY

İlk Tarımcı Bir Kürt'tü

Nevin SOYUKAYA

"Ergani Çayönü'nde yapılan kazılara göre;

Yaklaşık 12000 yıl önce sona eren Buzul Çağında insanlar geçimlerini sadece avcılık, balıkçılık ve yabani bitkileri toplamakla sağlıyordu. Çalı çırpı ve deriden yaptıkları kulübelerde ve mağaralarda yaşar, yeni besin kaynakları aramak için kolayca yer değiştirebilirlerdi.

Son buzullarda çekildiği nde, günümüzden 10000 (onbin) yıl kadar önce, dünyanın belirli bir kaç yerinde yeni şeyler olmaya başladı. İnsanların bu zamana kadar avcılık ve toplayıcılığa bağlı, tamamen tüketime yönelik yaşamları değişmeye başladı. Yüzyılları verdiği deneyimler sonucu, insanlar besinlerini elde etme yollarını bularak bazı bitki ve hayvanları evcilleştirmeyi başardılar. Bitki ve hayvanları evcilleştirme, tarıma yönelerek üretkenleşmek, onu yerleşik düzene geçmeye zorunlu kıldı. Yerleşik hayat ve sürekli oturulacak yapıların yapımına başlanmasıyla daha sonraki uygar yaşamın temelleri atılmış oldu.

Arkeolojik çalışmalar sonucu, bu yeni besi üretimine dayalı yaşamın, birbirinden bağımsız

olarak dünyanın değişik bölgelerinde geliştiği kesinlik kazanmıştır. Güneydoğu Asya, Kuzey ve Güney Amerika'nın çeşitli yöreleri ve batı kültürünün temellerinin atıldığı bölge olan Güneybatı Asya'da (Mezopotamya) besi üretimine bağımsızca geçebildiğini kanıtlamıştır.

Bilinen ilk tarımcı köy yerleşmelerinin Zagros Dağları yamaçlarında, Güney Kürdistan'da dağ eteği ovalarında, daha batıda Suriye ve Filistin'dedir. Ancak; ilk tarımcı köy yerleşmelerine verilecek en iyi örnek yazımızın da konusunu teşkil eden Kürdistan'ın kuzeyinde, Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı Hilar köyü'nün kuzeyinde, Tigris (Dicle) Nehri'nin bir kolu olan Boğazçay'ın hemen kenarındaki Çayönü Tepesi'dir.

Çayönü halkının en çarpıcı

başarısı, mimari yapılarda kendini göstermektedir. Ancak, onu mimari yapıları yapmaya yönelten bitki ve hayvan evcilleştirme, tarımsal çalışmalar ve bütün bunları gerçekleştiren onun işini kolaylaştıran uzun deneyimler sonucu, bir takım hammaddeleri işleyerek yapmış olduğu gereçlerden söz etmek gerekir.

Prehistorik dolgu (Tarih Öncesi) M.Ö. yaklaşık 7250-6750'ye tarihlenen Çayönü'nde ilk önce sadece buğday, son katlarda ise bezelye ve mercimeğin evcilleştirildiğini o dönemde çevresinde yabani olarak yetişen badem, fıstık, meşe palamutu, üzüm, yabani bakla, bezelye gibi bitkileri de bilinçli olarak topladığını görüyoruz. Çağdışı diğer köy yerleşmelerinde olduğu gibi, Çayönü'nde de ilk başta, sadece

köpek evcilleştirilmiş, daha sonraki katmanlarda koyun, keçi ve domuzu besleyerek elde ettiği besin, yavaş yavaş yabani olanların yerini, doğallıkla yerleşik yaşamın gerektirdiği düzene bırakmıştır. Çayönü halkının çevresindeki çeşitli malzemeleri biçimlendirerek yaşamını kolaylaştıran, üretkenliğini artıran araçlar yaptıklarını görüyoruz. Taştan yontularak yapılmış kaseler, camdan (Opsidien) bıçaklar, kazıyıcılar ve deliciler, bitkisel besin hazırlığında kullanılan değirmen taşlarının yanı sıra, basit gerdanlık ve boncuklar, hatta insan heykelcikleri ve ev modelleri buna örnek gösterilir.

Çayönü insanlarının gelişmişliğini gösteren bir diğer kanıt: Bakır Çağı'dan 2000 yıl önce, yakınında bulunan bakır, ilkel dövme tekniği ile işleyerek basit araçlar yapabilmış olmalarıdır.

Aynı şekilde G.Kürdistan'da Zavi Çemir Şanidar Mağarası'nın Protoneolitik tabakasında ve Tel Ramad'da bakır araçları bulunmuştur. Bu araçlarda kullanılan bakırın, Çayönü yakınındaki Ergani bakır madenlerinden almış olacağı düşünülmektedir ki, bu da o dönemde Çayönü ile adı geçen yerler arasında bir bağlantının olduğunu akla getirmektedir. Çayönü insanının, buraya en yakın bölgelerde yaşayan insanlarla ilişkisini gösteren bir diğer kanıt, çok uzaklardan, insan gücüyle buraya getirdiği düşünülen, ağırlığı bir tonu bulan, pembe renkli taşı yine buluntular arasında ele geçen deniz kabuğu örnekleri, Çayönü'nün Akdenizle ilişkisini açıkça ortaya koyar.

Çayönü kazıları, anıtsal boyutlarda, görkemli yapıların varlığını ortaya çıkarmıştır. Izgara tasarımlı, hücre tasarımlı ve büyük oda tasarımlı yapılar Çayönü insanının büyük bir sosyal organizasyon içinde olduklarını vurguluyor.

Bir çok kez yıkılıp yenilenen yapılar, yönlerinin hafifçe kaymasına karşılık yer değiştirmemiş olmaları ve açık alanların olduğu gibi korunması, Çayönü'nde belirli bir yerleşme planlanması kavramının olduğunu gösteren bir sosyal ve idareci sınıfın varlığını da ortaya

koyuyor.

Konut olarak kullanılan yapılara oranla daha büyük olan; "Saltaşlı yapı", "Mozaik döşeli yapı" ve içinde çok sayıda kafatasının bulunduğu "Kafataslı yapı" olarak adlandırılan anıtsal yapıların toplumsal işlevli yapılar oldukları kesindir.

Höyüğün ortasında bulunmuş "Meydan" diye adlandırılan geniş, boş alanın özenle inşaa edilip, birbirine bitişik, anıtsal yapılarla çevrelenmesi, bize Yunan ve Roma kentlerindeki Agora'nın (Kent meydanlarını) anımsatır.

Çayönü'lülerin ölümlerini, oturdukları evin altına gömdükleri, mezarlara insanın ana rahmindeki (Hocker) şekliyle de gömülmesi oldukça ilginçtir.

1964 yılından beri Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü ile İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü'nün birlikte yürüttükleri kazı çalışmaları sonucunda, günümüzden 9000 yıl öncesine verilen Çayönü'nün elde edilen veriler ışığında, yüksek bir düzeye erişmiş olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak bu yerleşmenin öncülleri henüz bilinmemekle birlikte, en üst tabakanın doğal aşınma uğraması, yıllarca tarla olarak kullanılması sonucu, Çayönü'ndeki yaşamın nasıl sona erdiği, ne yazık ki anlaşılmamıştır.

Dipsiz Yalan:

KÜRTÇE'YE "ÖZGÜRLÜK"

DILSOZ

"Kürt diline özgürlük beyannamesi" yurt içinde ve dışında büyük yankılar uyandırdı. Türk basını ve siyasal çevreleri bu beyannameyi, Türk devletinin politikasındaki bir değişiklik gibi gösterdiler ve pervasız bir tartışma başlattılar. Hatta yurt içinde ve dışındaki kimi siyasal çevreler, Türk devletini övmeye başlayarak bu yalancı yasayı "olumlu bir adım" gibi göstermeye çalıştılar.

Körfez Savaşıyla birlikte, Türk hükümeti, adım adım, gün be gün, hatta saatten saate değişen bir politika yürüttü. Kürt halkının kaderi üzerine sömürgeci-ışgalci devletler (Türkiye, İran, Suriye) arasındaki diplomasi trafiği sıklaştı. Peşpeşe beyanlar yayımlandı ve bağımsız bir Kürdistan'ın önüne setler örüldü. Irak'ın ve dolayısıyla Kürdistan'ın talanı için ticari hesaplar yapıldı.

Diğer taraftan ABD ve müttefikleri o savaşın stratejisini en kısa sürede sonuçlandırmak üzere belirlemişlerdi. Arap ülkesinin dayanışması ve diğerleri için şerbet dağıyorlardı. onların bu şerbeti Türk devletinin ağzını da sulandıyordu. Hani bir atasözü vardır, derler ki; "Evdeki hesap çarşıya uymaz". Türk devleti kollarını savaş için sıvadı ve Kürdistan'ın, dolayısıyla Musul ve Kerkük'ün elde edilmesi hayallerine daldı. Ancak Kürt ve Türk halklarının %90'ı savaşa karşı çıkarak, savaş planlarının önüne ciddi bir engel oldular. Bu planın çürütülmesinden sonra, Türk devleti, Kürtlerin ve Türkmenlerin garantörlüğüne soyundu. Şimdi Irak'ta Kürt, Arap ve Türkmenlerden oluşan federal bir devlet kurulsaydı, Türk Devleti, Kürt ve Türkmen Cumhuriyetleri'nin garantörü olacaktı. Tam bu sırada Kürt dili ve Newroza serbestlik beyannamesi Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından yayımlandı.

Bilindiği gibi 1983 Yılında 2932 sayılı yasayla Kürt dilinin her türlü kullanımı (Çeviri, yayınlanma, radyo, televizyon, toplantı vb.) yasaklanmıştı. Ancak, pratikte bu yasa ve her türden baskı, tehdit Kürtçe'nin konuşulup yayınlanmasının önüne geçemedi.

Bu da bilinmelidir ki, bu yasadaki önce de Kürt Dili ve Kültürü yasaklarla zincirlenmişti. Bu yüzden bu yasa değişikliği kendine özgü radikal bir değişiklik getirmeyecektir. Zira Kürt dili başka yasa maddeleri ve bentleriyle (26 ile 28 Maddeler gibi) yasaktır. Ve 2932 sayılı yasanın kaldırılmasıyla ne Kürt sorunu çözülür, ne de Kürt dili ve kültürü üzerindeki aşırı baskı ortadan kalkar.

Kürt dilinin serbestliğinden söz edildiği zaman sözedilen "serbest" yalnızca evin içindeki konuşma aklagelir. Bu "Serbestlik" haberi, Türk hükümetince şöyle açıklandı "Kürt dili serbestisinden sözettiğimiz zaman şu noktaları gözden uzak tutmamak gerekir. Bu dil ile radyo ve televizyondan yayın yapılamaz, toplantı, gösteri, yürüyüşlerde, sendika, yüksek mercii ve mahkemelerde konuşulamaz, kitap dergi ve gazete yayınlanamaz..." ve bir sürü engel daha. Bunların dışında yalnız bir konuşma alanı daha beliriyor ki, o da evin içidir. Bu "serbestlik" yasasıyla Türk diliyle okuma- yazma serberliği başlayacak ve asimilasyon politikası daha da güçlenecektir.

Kıscası "Kürt diline özgürlük beyannamesi" alay ve aldırmacadan başka bir şey değildir. Özal Irak Kürdistanı'ndaki hesapları, Kürt hamiliği ve seçim hesapları için, iç ve dış muhalefet ile uluslararası demokratik kuruluşlar ve insan hakları çevrelerini kandırmak için cambazlık yapıyor. Özal ve Türk devleti'nin ikiyüzlülüğü bu yasanın kaldırılmasıyla da iyice anlaşıldı. Bu yasayı kaldırdılar, ancak, "Terör Yasası" ile bir sürü yeni zorluklar, yeni engeller sürdürdüler, Kürt halkının mücadelesi ve dilinin önüne...

"Kürt Diline özgürlük beyannamesi"nde dikkate değer tek şey vardır. O da yetmiş yıldan bu yana utançgaç bir ağızla Kürt halkı ve dilinin kabul edilmesidir.

(Roja Nu Dergisinden çevrilmiştir)

Derewên bêbini:

"Serbestiya" Zimanê Kurdi

DILSOZ

Beyana "serbestkirna" zimanê Kurdi li welat û dervayi welat deng da. Çapemeniya Tirk û derdorên siyasî, ev beyana han, wek guhantina siyaseta dewleta Tirk nişan dan û munaqeseyeke bê serûber dest pê kir. Hetta him li welat û him ji dervayi welat hinek derdorên siyasî, dest bi pesindana hukumeta Tirk kirin û vê beyana derewin wek "gaveke maqûl" dan xuyan.

Bi şerê Xelîcê ra li Tirkîyê gav bi gav, roj bi roj, hetta saet bi saet siyasatên guhêrbar hatin meşandin. Li ser qedera gelê Kurd, di navbera dewletên dagirker (Tirkîye, Iran û Sûriye) da trafik saxlet bû. Li dû hev beyan hatin dayin û li pêşya Kurdistanêke serbixwe bend hatin lêkirin, ji bo paymalkirna Iraqê û bi taybeti Kurdistanê hesabên bazirgani hatin ajotin.

Li alî din Amerika û hevalbendên wi stratejiya vi şerî û encama wi zûva kifş kiribûn, ji bo pişgiriya welatên Erebbiyan din şerbet belav dikirin. Şerbeta wan zêdetir ji, devê dewleta Tirk bi av dikir. Lê gotneki pêşya heye ku dibê: "hesabê malê û sûkê li hev neniht". Ango dewleta Tirk zend û bendê xwe ji bo şer bada û kete xewn û xeyalên bidestxistina Kurdistanê, bi taybeti ji Mûsil û Kerkûkê. Lê ji %90 gelê Kurd û bûn astengeke mezin li pêşya planên şer.

Piştî pûçkirna vê planê, dewleta Tirk kete dû heqê garantoriya ser Kurd û Tirkmenan. Ango wê li Iraqê dewleteke federatîf bihata sazkirin (ji Kurd, Erebbiyan û Tirkmenan) û wê Tirkîye ji li ser komarên Kurd û Tirkmenan bibûn garantor. Tam ji di vê demê da serbestkirna zimanê Kurdi û cejna Newrozê ji alî serokdewletê dewleta Tirk va hate beyankirin.

Wek tê zanin di sala 1983'an da bi qanûna 2932'an, bikaranîna zimanê Kurdi bi her awayî (di perwerdegari, çapemeni, axaftin, radyo, televizyon, perwerde-

gari, civin, xwepêşandan û hwd.) hatibû qedexekirin. Lê di pratîkê da vê qanûnê û hemû cûreyên zordesti û tehdîdê pêşî li axaftin û nivîstandina zimanê Kurdi negirt.

Divê bête zanin ku, berya vê qanûnê ji zimanê kurdi û çanda wi di bin zincîrên qedexeyan da bû. Ji ber vê yekê rakirna û qanûnê wê guhartûneke radikal bi xwe ra neyne, lewra zimanê Kurdi bi gelek qanûn û bendên din (wek bendên 26 û 28) qedexekirî ye. Û bi rakirna qanûna 2932'an, ne pişgîrêka Kurd çareser dibe ne ji zordestiya ser çand û zimanê Kurdi radibe.

Dema ku behsa "serbestkirna zimanê kurdi" tê kirin, serbestî tenê ji bo axaftina nava malê ye. Ev "serbestî" ji alî hukumeta Tirk va weha dihate şrovekirin: "Gava em behsa serbestkirna zimanê Kurdi dikin, divê van nuqteyên han ji çav neyên dûr karrin! Wê bi vi zimani neyê nivîsandin, di perwerdekirin, radyo û televizyonê da neyê bikaranîn, di civin û xwepêşandanê da komel û sendîkayan da, li cihên fermî û dadgehên da neyê axaftin, partîk, rojnâme û kowar neyên çapkirin..." Û gelek astengên din. Ji dervayi vana tenê cihêki axaftinê dimîne, ew ji tenê malê ye. Bi vê "serbestiyê" ra wê li Kurdistanê seferberiya perwerdekirna zimanê Tirkî ji dest pê bike, anga wê siyaseta asimilasyonê bê qewikirin.

Bi kurtî armanca beyana "serbestkirna zimanê kurdi" ji melaqî û xapandnê pêşî tîsteki nîne. Ozal ji bo hesabên ser Kurdistanê Irakê, ji bo berpirsiyariya (hamîti) Kurdan, ji bo hesabên hîlbiartunê, ji bo xapandina muxalefeta welat û dervayi welat, ji bo xapandina sazîyên navnetewî yênsani û demokratîk cambaziyê dike. Jixwe durûtiya Ozal û dewleta Tirk di rakirna û qanûnê da baş kifş bû. Ew vê qanûnê rakirin lê bi "qanûna terorê" gelek astengi û dijwariyên nû derxistin pêşya tevgera gelê Kurd û zimanê Kurdi.

Çend Çarin

Mîrî jî êzmin hat, wek ba û baran, xem û xeyal
 Lî Helepçe bîhar bû, çûlmîsin gul û zarokên delal
 Hîşk û hol bû dîl, cemîdî av û çav, sekîni zeman
 Weşin teyr û tûr, pel û insan, lî erdê bûn xezal

Bî kîlama azadî mexnî bûm, wek şîna êzmin, ava kaniyan
 Lî benda wekhevi, lî benda nan û xwê, wek berfa ser çîyan
 Mîja xer ser me da girtî, kîlama me bîrî, nivçe hîşt
 Em zarokên berşîr, xort û heştê salî, pênc hezar can

Mîrî têr in, natîrsîn, naêşîn, wek hev in mîrî
 Bêderd û bêheq, ne nan dixwaxîn, ne azadî
 Mîrî wek Kurd'în, pîrsa wan serê kesi naêşîne
 Ne lî Waşington, ne lî Cenevr û Helsinkî

Dînê usa ye, ger xurt î, xudî gotî û heq î
 Ger jar î, bîndest û perîşan û neheq î
 Gîregîrên vê dînê û wê dînê pîr tîşt dibên
 Lê dî rîya aşîti û başîtiyê da sebra me teqî

Dî rîya azadîyê da hezaran hatî, hezaran çûn
 Ka roja me? Ewqas sal û zeman hatî çûn
 Hêvidar be hevalo, dî avê da naçe xuh û xwîn
 Gel man, lê gele Sezar û Hulagû Han hatî çûn

BARAN

BİRKAÇ DÖRTLÜK

*Gökyüzünden geldi ölüm, yağmur ve rüzgar, hayal ve tasa gibi
Halepçe'de bahardı, çiçekler ve güzel çocuklar soldu
Kaskatı kesildi yürek, göz ve su dondu, durdu zaman
Kuşlar döküldü, yaprak ve insan, yerde ceylan oldular*

*Özgürlük türküsüyle büyüdüm, göğün mavisi, çeşmelerin suyu gibi
Eşitlik, ekmek ve tuzu bekleyerek, kar gibi dağbaşlarında
Sis kapladı bizi, türkümüzü kesti, yarıda bıraktı
Biz süt çocukları, genç ve seksenlikler, bin bin can*

*Toktur ölümler, korkmazlar, acı duymazlar, ölümler eşittir
Dertsiz ve hak'sız, ne ekmek isterler, ne özgürlük
Kürt gibidir ölümler, sorunları kimsenin başını ağrıtmaz
Ne Washington'da, ne Cenevre'de, ne de Helsinki'de*

*Böyledir dünya, güçlüsün bazen, hak ve söz sahibisin
Zayıfsın bazen, esir ve perişan ve haksızsın
Çok şey söyler, bu ve öteki dünyanın büyükleri
Ama çatladı sabrımız, barış ve güzellik yolunda*

*Binlerce geldi geçti, özgürlük yolundan
Nerde günümüz, bunca yıl ve zaman gelip geçti
Umutlu ol arkadaş, geçmez sudan, kan ve ter
Yaşadı halk, ama çok Sexar ve Hulagu Han gelip geçti*

BARAN

Kürtçe'si Roja Nu, 23/1989

KÜRT TİYATROSUNA GENEL BİR BAKIŞ

M. Sait ALPASLAN

Tiyatro en kısa anlamıyla, insanı insana, insanla anlatma sanatıdır. Bundan yola çıkarak, tiyatro tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür.

Tiyatro çeşitli toplumlarda, belli bazı olay ve ihtiyaçlardan doğmuştur. Kimi zaman av töreni, bağ bozumu, hayvan gütmeye ya da (Eski Yunan'da olduğu gibi) Tanrılar, tiyatronun ana temasını oluşturmuştur.

Kürdistan'da da diğer toplumlara benzer bir şekilde ortaya çıkan tiyatro, sadece halk arasında yaygınlaşmış, yazılı edebiyata pek geçmemiştir. Bu yüzden bu yazıyı pek belgelere dayandıramıyoruz.

Genelde Kürt halkının acıları, sevinçleri ve çeşitli olaylara tepkileri olarak ortaya çıkan tiyatro, yaklaşık üç bin yıldır hükmünü sürdürmektedir. Daha çok pandomim adı verilen sessiz oyunlarla (bu oyunun oyuncularına MİM adı verilmektedir) beslenen Kürt tiyatrosu, folklor ve müzik ile bütünleşip, belli bir ritm kazanmıştır. Sözsüz oyununun dışında kalan diğer kısım; yılbaşılarda, halk arasında "Serê Salê" adı verilen eğlendirici oyunlar ve Newroz bayramlarında Zalim Dahaha'ı ve takipçileri teşhir etmek ve lanetlemek için hazırlanan oyunlardır. "Serê Salê" oyunlarında tipler klasik ve bin yıllardır değişmezdir. Adam tipi (İsminin aksine, yüzüne boyayla sakal ve bıyık yapan bir genç

tarafından canlandırılır) "kose" adını alırken, gelin tipi, ki bu da kadın kılığında girmiş bir genç tarafından canlandırılır, "Bûk" adını alır. Ayrıca halk arasında oyun kırıcı görevini üstlenen bir adam da "Henekçi" (şakacı) adını alır. Kürdistan'ın dört tarafından da sevilerek izlenen bu yerel oyunların günün olaylarıyla yüklenmiş ve yönetimi eleştirir bir tarzıdır.

Öfkesini ve tepkisini dile getirmesi açısından, tiyatro Kürt halkının hayatında önemli bir yer tutmuştur. Öyleki Halepçe katliamında Türkiye'ye "sığınan" sanatçı peşmergeler, savaşlarken bile, dağı kazıp kurdukları üç direğe, perdeyi sembolize eden iki battaniyeyle tiyatro yaptıklarını belirtmişlerdir.

20. yüzyılda artık tiyatrodan ayrılan halk oyunları, Kürt tiyatrosunun kimliğini bulması açısından dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Kürt tiyatrosu oynanan oyunlar itibarıyla

ikiye ayrılmıştır.

Birinci Kısım; yaşanan süreci ve çağı anlatan oyunları oynamıştır.

İkinci Kısım; Kürt klasikleri (Ör; Mem û Zin, Siyabend û Xece Vb.) ve Kürt tarihiyle ilgili oyunları oynamıştır.

Bu bağlama iki kısımda önemli misyonlar yüklenmiştir. Birinci Kısım, halka çağı ve çağın olaylarını anlatarak bilinçli bir halk muhalefeti yaratmaya çalışırken, ikinci kısımda Kürt tarihini anlatarak, bir nevi ulusal bilinç uyandırma ve kültür toparlayıcılığı görevlerini yapmaya çalışmaktadır.

Bu çalışmalar yapılırken, Kürdistan'da tiyatro gelişip, belirli bir seyirci potansiyeline kavuştukça, egemen güçlerin yarattığı engellerle karşılaşmaktadır.

60'lı yıllardan sonra halkında iştirakiyle açılan kültür dernekleri (DDKO, DHKD, DDKD,) sayesinde, tiyatro Kürdistan'ın en ücra köşelerine dek götürülmüş ve hayli yüksek bir izleyici potansiyeli bulmuştur. Bu yıllarda, yönetime gerçek anlamda eleştiren oyunlar oynanmadığı için (Genellikle edebiyatta hakim olan köy gerçekçiliği ve Kürt tarihiyle ilgili oyunlar sergilenmiştir) egemen güçlerin pek bir engeliyle karşılaşmamıştır. Bu dönem, AÇ-AÇ (askerlikte yapılan ve tüm erlere açık olan striptiz gösterisi. Bu gösteriye genellikle tiyatro adı verilmiştir) diye kavranan tiyatronun, gerçekte ne olduğunu ve neyi anlatmak istediği halka anlatılmak istenmiştir.

Ancak yaşanan 12 Mart Muhtırası

ve 12 Eylül Cuntası süreçleri, Kürt tiyatrosuna büyük darbeler vurmuştur. Yüzlerce sanatçı cezaevlerine atılmış, işkencede öldürülmüş ya da yurt dışına kaçmak zorunda bırakılmıştır. İşte bu dönem Kürt tiyatrosunda "Bilimsel Tiyatro" ya da "Ajit-prop tiyatro" çağını başlattığı gibi, halk kitlelerine hitap ettiği için egemen güçlerinin baskılarında yoğunlaştığı dönem olmuştur.

Artık ciddi bir anlamda ve bilimsel bir şekilde öğrenilen tiyatroya, Kürdistan dışında bulunan Kürt sanatçılarının Kürdistan'a düzenlediği turneler de büyük faydalar sağlamıştır.

Egemen güçler ve Kürdistan'da kurdukları ödenekli tiyatroları (Devlet Tiyatroları vb.) oyunların yasaklanması salonsuzluk (Çoğu oyunlar sinema salonlarında, bazen de kahvelerde, masalardan yapılan sahnelerde) Kürt tiyatrosunun gelişimini engelleyen ana faktörlerdir. Sonuç olarak, Kürt tiyatrosunun aslında daima halkın içinde çıktığı halk tarafından tek eğlence aracı olduğu ve gerek bayramlarda, gerek düğünlerde her zaman bu oyuncukların oynandığıdır. Öyleki yaşadığımız modern çağın ilk yarısında, özellikle Erivan Radyosunda yapılan radyo tiyatroları, halk tarafından yoğun bir ilgi ile karşılaşmıştır.

Ancak yine de günümüzde Kürdistan'da Ehmedê Xanê'den Gogol'e, Gorki'den Brecht'e kadar uzanan çeşitli yazarların eserleri, Kürt sanatçılar tarafından bütün baskılara rağmen, inatla oynanmaktadır. □

MÜLTECI

*Bütün özgürlüklerimi bir solukta tükettim
Mülteci bir sancıyım artık
Bütün aşklarımı yanlış yaşadım sanki
Pash bir hançerim, yurtsuzum
Durmadan kanıyor ekmeğim ve sevincim*

*İçime dağlar gömdüm, sesime fırtınalar
Her anım bir sızıdır, harcına katliam karışmış
Halepçe gecelerinin artığıdır bedenim
Girdiğim yataklar ısıtmaz beni artık
Gecikmiş gurbetlerde geceler benim değil
Beynimin kılcalında çılgınlıklar hiç susmuyor
Beni sığımakların bir bağışı say
Ya da daralan vaktin pusatsoz bir dilimi*

*Her gün yeni bir göç başlar içimde
Sökülür çadırlar ve atlar eyerlenir
Adına yemin verdiğim o çocuklar
Sınanan birer ılgardır, yollara yorgun düşer
Yeni iskanlara ulanırlar*

*Şimdi terk edilmiş bir kışlağım yalnızım
Töresini çiğneyen bir suçlu gibi
Kimlik diye bir yangın taşıyorum koynumda
Bu künyenin altına bir gül kazımalıyım
Bir gün bir çocuk okumak isterse geçmişini
Adımı bilmesede olur, beni duymalı ama
Bir çakılın, bir çakıla işlediği ses gibi
Bu benim sesim, bu benim diyebilmeli*

*Yine kanımın alazında çalıyor çengi
Yoruldu bozgunlar ezberlemekten
Artık yeni şarkılar bulmalıyım kendime
Yeni aşklar yeni yolculuklar başlatmalıyım
Yoksa tarih hep yenik sayacak beni*

**A.Hicri IZGÖREN
DİYARBAKIR**

MUHACIR

Min yek bineki da qedand hemû azadiyê xwe
 Êdi janeki muhacırım
 Dibê qey bi xeleti jiyam hemû evinên xwe
 Xençere ki bi zingarim, bê welatim
 Bê sekın xwin tê ji nanê min û ji şabuna min

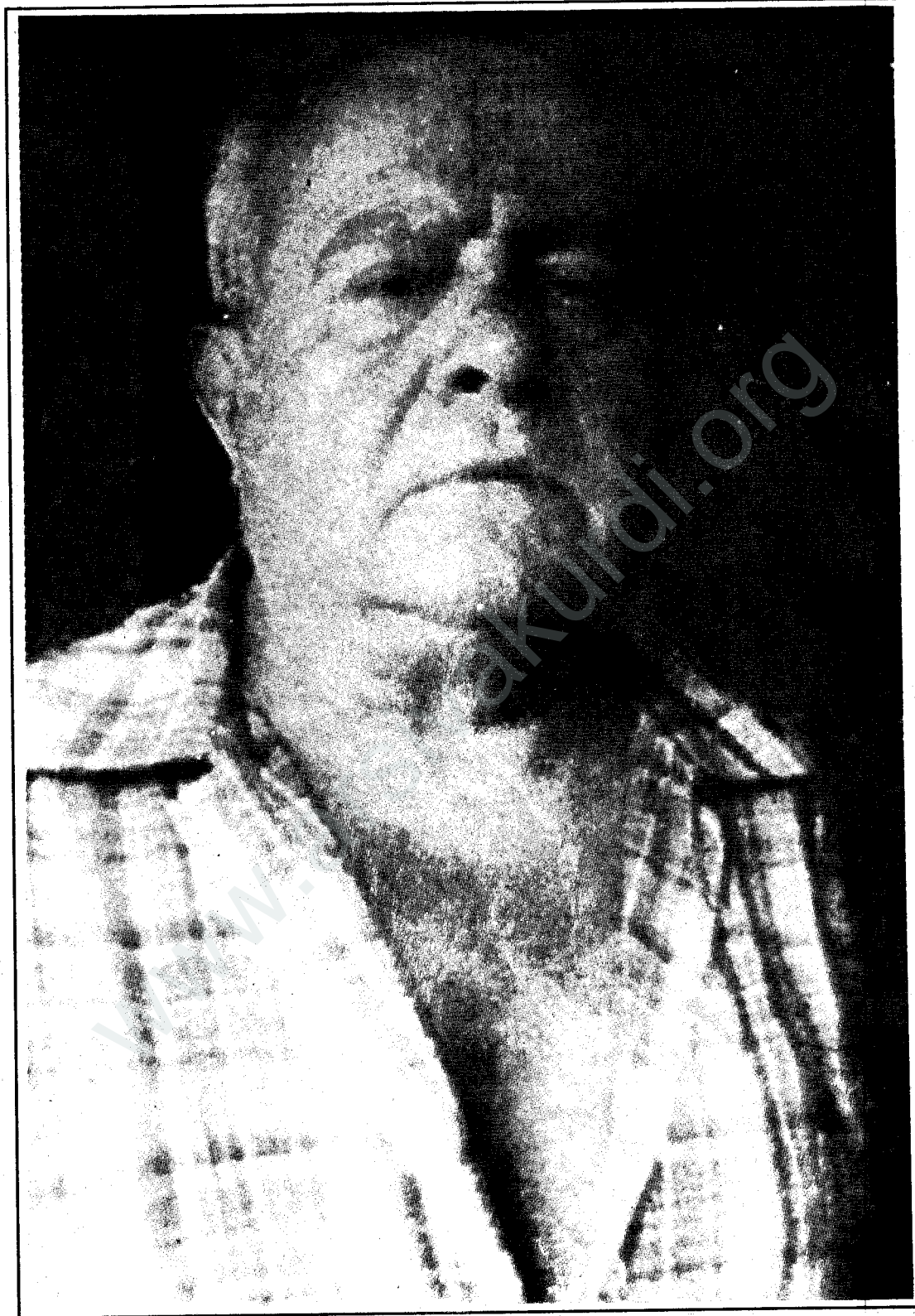
Çiyan hûndire xwe da veşartim, û bageran dengê xwe da
 Her biranina min janeke, ku bi qetliamê li hevketiye xercê wi
 Bedena mine ku ji şevên helepçêda zêde maye
 Min germ nake êdi nivinên dikevime nav
 Ê min ninin şevên xeribiyên derengi
 Bê sekın qirin dî rehên mejiyê min da heye
 Min ji sitargehan ra beğşeki bihesibi nîn
 Yan ji qetek ji keredengiyek teng

Her rojeki koçeki dest nê çike dî dilêmin da
 Kon tîn rakırın, hesnîndibın
 Wan zarokên ku min bi navê wan sond xwar
 Heryek wek hespeki berdayi, dî riyanda diwestin
 Hildikişın warên nu

Wek zivîngêk terkkiri me niha û tenê me
 Wek gunehkareki pêpes dike qerdiş a xwe
 Dewsa navdankê da agir dîgerinin paşla xweda
 Ger gûlek bikolinim bin vê kunya hanê da
 Rojek zarokek ku bi xwaze diroka xwe bi xwine
 Nawê min nîzanibeji dibe, lê ger min bibihise
 Wek dengê xûrdikê kû, dibe deng li ser xûrdikê dîn
 Wa dengê mine, ê mine ger beje

Disa dî şewqa xwina min da lêdixê mirtiv
 Westiyam jiberkırına tşkçuyi yan
 Êdi ger sitranen nu bibinim ji xwere
 Ger, dest bi evinên û rêwitiyên nu bikim
 Ya na dirok wê hertim min bindest bi hesibine

A.Hicri IZGÖREN
 AMED

Ahmed ARİF:

"Engereğin dişlerine işledim seni"

Mazhar KARA

Bir pazar akşamıydı ve haziran sınırlarım terliydi... Takipsiz bir bulvar gezintisini daha damıttım o akşam gökyüzüme. Gözlerim günbatımundaydı; güneşin gözlerine süme çekmede dağlar ve bulutlar hüzünlü bir devinim içerisindeydi. Yıldızlar... Yıldızlar gülmeye hazırlanıyordu Diyarbakır'ın gökyüzünde. Yeşilin bronzlaştığı koyu haziran renginde bir imge düştü dilime. Bir yıldız kaydı şiirin gökyüzünde.

Ensemde bir çift göz eksikti ve özgürlük şehvetinin doruk noktasındaydım o akşam, mehtabın altında bir bardak çay yudumladım; Diyarbakır işi, tavşan kanı... Gözlerim televizyonda, kulaklarım, hep kara okuyan yirmi haberindeydi. Hamravat suyu dondu, Dicle dört parmak buz kesti haziran sıcaklığında; hüznümün rengine boğuldu "Diyarbakır Kalesi".... "Adiloş'un gözyaşları akar olanda.. Matem karasına boğuldu Munzur, İncesu Deresi ve asi Fırat... Kafkas ufku, Acem mülkü. Mengene, Nemrud ve Altındağ... Cibali, Çukurova. dört yön, onaltı rüzgar, yedi kta ve beş iklim.

Kapatıp gözlerini bırakıp gittin ustam. Üşüyorum, ülkem boydan boya "kar altındadır". "Tüfek gibi ses sustu."

Oysaki o Dicle'nin kıyısında bir kul çadırda ölmek istemişti. Ölüm ansızın gelip yokladı "kurbanın altını"... Sinsice, kahpece vurdu ve kayıp şiirin gökyüzünde düştü kahramanların arasına, selam saldı. Spartaküs'e, Bedreddine, Koroğlu'na, Karayılan'a, Pir Sultan'a, Urfalı Nazife, Meçhul askere ve kalem yazmaz bir nice sevdaya...

Hayat bir kavgaydı Ahmed ARİF'te.. Ve erkekçe savaştı imgenin burçlarında; kaç kez mapusluk oldu, kaç kez kaldı nişangahlar

aynasında. Yetmiş yıl dayandı yüreği cehenneme mısırağına, dolup dolup boşandı imgece, mısralarca...

Dili, günümüz, entel aydınının dolambaçlı zikzaklı dilinin tersine Ahmed ARİF, bazen Çukurovalı bir çiftçinin, bazen Karacadağlı bir çobanın, bazen Egeli bir efenin, bir hammalın, bazense Diyarbakırlı toy bir delikanlı ecdasıyla seslendi. Buna rağmen hep bir umut, bir inanç ve devrimci bir mesaj taşıdı şiirinde ve hiç bir zaman kuru slogana, bir sağlığa düşmedi, ayrı zamanda bir felsefedir, derinliğin şiiri oldu Ahmed ARİF...

Özne kendisidir şiirinde. Sen ve o, biz, siz, onlar giriyoruz dünyasına ve sonra hep biz oluyoruz Ahmed ARİF'te... Şu dizelerini birlikte hatırlayalım!

ANADOLU

(-)

Utanimın

Utanimın fıkaraklıktan

Eleğime karşı çıplak

Üşürfidelerim,

Hamranım kesat

Kardeşliğin, çalışmanın

Beraberliğin,

Atom güllerinin katmer açığı

Şairlerin, bilginlerin dünyasında

Kalmışım birbaşına,

Birbaşına ve uzak

Biliyormusun?

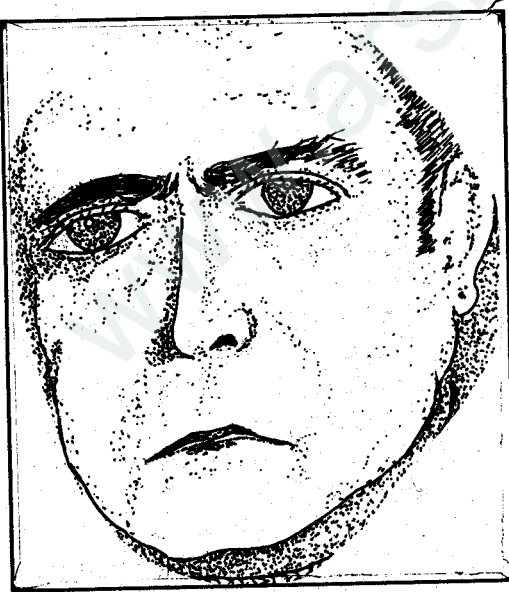
Dipten gelen güçlü bir dalganın sarsıntısıdır, keskin bir çalkıdır sesi Ahmed ARİF'in. O, bir imge mahkumu, uzaktan yol gösteren biri değil; halkla birlikte yollara düşen gerçek bir halk ozanıydı. Kendi ulusallığını, kendisini saran maddi yaşam atmosferini, güçlü diyalog, soyut-

lanma, estetiği ve derin felsefi bilgisiyle ustaca dışa vurduğu gibi, sanatın evrensel boyutlarına kol-kanat gererek ölümsüzlüğü yakalamasını bilmiştir Ahmed ARİF...

"Hal böyle böyle ve yol bu yöndeyken" kendisiyle aynı atmosferi paylaşan, tarihin en köklü halklarından biri olan mazlum Kürt halkının içinde bulunduğu realiteyi görmemesi olmazdı. Bu yüzdendir ki Ahmed ARİF, ulusal motifleri sıkça dokuduğu şiirinde Kürtlerin durumunu şöyle anlatır:

"Bu dağ Mengene Dağıdır
Tan yeri atanda Van'da
Bu dağ Nemrud yavrusudur
Tan yeri atanda Nemrud'a karşı
Bir yanım çığ tutar Kafkas ufku dur
Bir yanım seccade Acem mülküdür
Doruklarda buzulların salkımı
Fıran güvercinler subaşlarında
Vekaraca sürüsü
Keklik takımı"

"Adı yasak" ülkesinin portresidir, çöğü

coğrafyasıdır, sosyo-politik konumudur ve tut-saklığının şiiridir. Kimliksiz bir şiir değil "Hasretinden Prangalar Eskittim".

Ahmed ARİF'e ilişkin yapılan hemen hemen tüm değerlendirme yazılarında kimlik sorunu hep yadsınmış, göz ardı edilmiş, görülmemesi imkansız olduğu halde görmemezlikten gelinmiştir. Ahmed ARİF için "Kendi aşiretinin şiirini yazmış" diyenler de var. Ama "(..) Kürdün gelinini söyler Malta'da biri..."

AHMED ARİF KİMDİR ?

Asıl adı: Ahmet ÖNAL

Babasının adı: Arif HİKMET

Anasının adı: Sare

İnsanlar, babalarının adlarıyla birlikte anılırlar. Ahmed ARİF bu gelenekten bir güzellik, bir tad bulmuş olacak ki bu geleneği bozmak istememiştir. Ahmede' ARİF, Ahmed ARİF olmuş sonradan şiirin adı.

Kısa yaşam öyküsünü kendi dilinden aktaralım: "Benim çocukluğum, yani ilk okul öncesi ve ilkokul dönemi Siverek ve Harran'da geçti. Siverek diyorsam, Karakeçi ve Dağlarbaşı bölgelerinde. Karakeçi ta Çermik'e kadar Siverek'in kuzeyinden uzanan gerçekten büyük dağların, yakın doruklarının yansıdığı bir yer. Karacadağ'ın kuzeyi.. Siverek'te, yani şehir içinde Türkçe'den çok Zazaca konuşulduğu için Zazaca'yı hemen öğrendim. Karakeçi'de çoğunlukla Kürt aşiretleri olduğu için Kürçe'yi de orda öğrendim. Harran'da ise Arapça konuşuluyordu. Babam Harran'da vekaleten kaymakamlık görevinde bulundu. Siverek'te ise nahiye müdürlüğü yaptı.

Ahmed ARİF ortaokulu Urfa'da, liseyi ise Afyon'da okur ve liseden sonra Ankara'da Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirir, başlayarak tam elli yıllık bir şiir yaşamı var Ahmed ARİF'in. Evet ömrünün elli yılını şiire adanmış. Yüreğini adanmış.... Hem şiire hem de halkına adanmış yıllarını. "Ben halkımın mazlum ve gariiban bir ozanıyım. Böyle olmak da yüce bir onurdur" diyor.

ONUR DA AĞLAR

Gözlerinin pınarında
Bir bulut,
Boşandı boşanacak
Nerdeyse.
Aklımdan geçenleri
Okuyorsun su gibi.
Dünya gördü,
Bizi boğazladılar...

Tutma gözyaşlarını
Onur da ağlar...
Brak yıkansın gökyüzü
Lacivert, yeşil, altın
Işıkları günbatının.
İşte şafaktayız gene
Çırlıçıplak
Ve mavi.
İşte sanki dağ yeli
Ve işte sanki meltem...

Kimse toz konduramaz
Kesip attığımız tırnağa bile.
Sen en güzel kızısın
Bütün galaksilerin.
Bense tözüyüm artık
Akkor tözüyüm,
Prometheus'u yakan
Kara sevdanın...

Ne alnımızda bir ayıp
Ne koltuk altında
Saklı haçımız.
Biz bu halkı sevdik
Ve bu ülkeyi,
İşte bağışlanmaz
Korkunç suçumuz...

AHMED ARİF

XİRET'Jİ DIGİRİ

Kaniyê çavê wida
Evreki,
Valabu, valadıbe.
Dibê qeyê.
Tıştên dı heşê mında derbasdibın
Dıxûne veka av
Dınê dit
Me xenikan dın...

Negre hêsrê xwe
Xiret ji dıgiri
Berde bira ezman bê şuştın
Hişinê tari, hêşine zerê zêrin
Tirêjên roj ava.
Vaye em lı berbangêne disa
Rutu tazi
Û heşin
Waye dıbı qeyê sura çıyan
Û waye dıbeqeyê bah ki nerm

Kesek nıkare tozê deyne
Ew nenukê meyê jê dıkın û davên
Tu keça pır rındiki
A hemû galaksiyan.
Eji pêtım idi
Pêta sorxwin,
A ku prometheus'ê şewıtand
A evina reş...

Ne lı eniyamede eyibeki
Ne dı bin çengê meda
Xaçê me veşarti.
Me ji vi gelê hezkr
Û ji vi welatê
Vaye gunehêmeye ecêp
Ku nayê efû kırım

AHMED ARİF
Werger: DILOVAN

FOLKLORISTIKA KURDÎ YA MUSIQÎ

Û PROBLEMÊN WÊ

Nûra CEWARÎ

Musîqa Kurdi Ya Gelêri dî nav kultura gîştî ya gelên rohilatê da ciheki hêja digre. Ev musîqa çawa dî nav Kurdan da, wusan jî dî nav gelên cinar da bî firehi tê naskirin û gelekî bî nav û deng e.

Hê dî dawîya sedsala buhuri da musîqa Kurdi ya folklorî bala gelek kesan kîşande ser xwe, wek folklorist, musîqvan, nivîskar, gerokên pîr gelan û bî taybetî bo Ermenîyan ev musîqa bû babeta gelek lêkolîn û xebatên musîqî.

Cara pêşîn xebatên musîqa Kurdi ango efrandinên ku jî me ra nenasîn, jî aliyê musîqvanê Ûris P. Siyalski (1) hatin nivîsandin. Lê belê ev nivîsarana tenê wek nivîsarên dokumantal tînin hesabandin. Jî bo berevkîrana stranên Kurdi, jî nav musîqvanên Ermenîyan da, ev kesana mijûl (xerîq) bûne: Kara-Murza, Komitas, S.Melikyan, A. Koçeryan, K. Zakaryan, S.Gasparyan û M. Tumacian. Dî warê parastina musîqa Kurdi ya kevnare û dî warê sazîrana dibistanên netewî yêni musîqî da van xebatana ailarîke bî rûmet nişan dan. (2)

Dî nav jiyîna çandî ya Kurdên Ermenîstana Sovyet da bûyera mezîn peydabûna berevokên stranên gelêri va destpêkîr, evana jî aliyê folklorist û musîqvanên Kurd Nûra CEWARÎ û Cemila CELÎL (3) da hatin nivîsandin. Heft berevokên Nûra CEWARÎ û çar berevokên Cemila CELÎL hatin weşandin.

Dî nav xebatên C. CELÎL yêni dawîn (4) da gelek numuneyên musîqa Kurdi ya kêmtir hatine nivîsandin yan jî bî temami qet ne hatine nivîsandin hene, wek perçeyên musî-

qî-instrumental, beytên sedsaliyên navîn, stranên diroki yêni ku naveroka van berevokan dewlemend dîkin.

Jî hêsatiyê berbî çetnayê, lî ser vê prensîbê ev perçên musîqî jî bo gelek komên xwendevanan hatine amadekirin û bî nav û deng in.

Ev tekstên stranên lî ser zar û ziman baş hatine berevkirin, wusan jî dî tekstên musîqî da nezelalî, kêmasî hene, ev jî jî ber tesîra materyalên ku nehatine bikaranîn, peyda dibin. (5)

Çawa dî berevokên kevn, wusan jî dî berevokên dawîn yêni Cemila CELÎL da, stranên govendê (stranên listikê) ciheki mezîn dîgîrîn. Jî aliyê din 33 stranên govendê dî berevoka Ordixanê CELÎL û Celilê CELÎL ya bî navê "Folklorî Kurdi" (6) da cih girtine.

Dî rewşa îroyîn da, dî warê berevkîrînnivîsandina nûmunên folklorî yêni musîqî da xebateke hêja jî aliyê musîqvanên lî derî welat (jî derî Sovyet) hatiye kirin. Dî sala 1978'an da lî Baxdadê bî notan va stranên gelêri dî nav berevokê da, jî aliyê Enver QEREDAX hat amadekirin, ya ku jî dengbêjê nav û deng Hesen ZÎREK ra hatiye diyar kirin. (7)

Dî sala 1980'an da lî Swêdê bî navê "Musîq û Huner" kovarek bî zîmanê Kurdi der çû. Dî nav 14 hejmarên vê kovarê da, gelek bend (nivîsar) lî ser musîq û musîqvanan, rastîyên musîqî yêni cuda-cuda, perçên folklorî, stran, efrandinên xwedîyê kovarê bî xwe ango Beşîr BOTANÎ jî Kurdîstana Iraqê (8). Disa jî aliyê wî da berevokê stran û helbestan bî navê "Aşîti û Evin" (9) hatiye çapkirin.

Çawa di nav weşanên E.QEREDAX, wusan ji di nav yên B.BOTANÎ da stran û melodiyên gundiyan û bajari hene. Wana li ser jiyina musîqî ya Kurdên Iraqê tabloyeke gîştî pêkanine. Lê mîxabîn ev nîvisarana, ji ber jîhevderina xwe li ser musîqa gelêri û nivîsandîna teknîkî angorî merc û daxwazên nûjen yê folklorîstîka musîqî bî temamî ne rêk û pêk in.

Gelek materyalên dewlemend di nav nîvisarên musîqa Kurdi, bî mekanîkî tîn parastî. Ewana bî destê dewletê û kesên şexsî da tîn xwedîkîrî. Dî Instutîta Edebiyata Ûris AN, SSSR, dî Instutîta Huner AN, Arm SSR, dî Konservatura Dewletê li Tîblîsê. Hîn nîvisarên E. EVDAL, X.KUŞ-NARYAN, A.KOÇARYAN, B.AXOBZADE. Jî nav van xebatên şexsî da xebatên G. CIXIKVADZE, Cemîla CELÎL, Nûra CEWARÎ bî nav û deng in.

Dî warê folklorî Kurdi ya musîqî da xebateke mezûn jî aliyê weşanên Kurdi yê Komîta dewletê ya Radyo û Televîzyonê li bajarê Erevanê li Ermenîstanê da tê çêkîrî. Dengbêj û sazbandên here bijarte di van weşanan da kar dikî. Disa di vî wari da xebateke berbiçav jî li bajarê Bexda û Kermaşahê da tê pêkanî.

Dî warê lêgerîna musîqa Kurdi da heta niha kêr xebat hatîne çêkîrî. Diyarê ku, di sala 1986'an da li Berlinê Komîtas bî qedandîna Konservatuarê, li ser musîqa Kurdi xebitî, lê pîr mîxabîn, ev xebatana ne hatîne parastî. Heta niha tenê çend nîvisarên Komîtas li ser musîqa Kurdi di nav bendên wî yê jî bo musîqa Ermenî ya gelêri da hatîne nivîsandî, gîhiştîne destên me. Dî warê pîrsên teorîk yê musîqa Kurdi da wusan jî van musîqvanên Ermenî baweriyên xwe diyar kirîne; V.KORGANOV, S.MELİK-YAN, S.GASPARYAN. Dî warê pîrsên musîqa Kurdi yê cuda-cuda, ev xebatana bêşik xwediyê nîrxekî zamîstî ne.(10)

Dî sala 1976'an da li Ermenîstanê Instu-

tîta Huner, monografîya Nûra CEWARÎ ya bî navê "Hunera Stanbêjiya Gelê Kurd" bî zîmanê Ermenî weşand. Dî nav vê xebatê da pîrsên jiyîna musîqî ya gelê Kurd, cure, usul û stîlên stranên Kurdi, hatîne pêşkêşkirî.

Her çîqas ev xebatana hatîne çêkîrî jî, musîqa Kurdi ya gelêri, di warê folklorî Kurdi da zêde nehatiye lêgerî û berevkîrî, xebatana zêde berdewam nekîriye. Dî rewşa îro da berevkîrî û lêgerîna musîqa gelêri hewcedarî xebatên gelek bî fesal in, wusan nebe gelek nîmûnên çanda gel yê kevn roj bî roj wunda dibî. Xebatên ku îro tîn çêkîrî ser himê helbestvanîyê tîn meşandî, beşeka wana bersivên daxwazên zamîstî nadî.

Dî vê munasebetê da pêwîstî em li ser pîrsên kemala destxistîna berevkîrîna nîmûnên nûh yê efrandariya gelêri bîsekîrî, jî ber ku heta niha beşa bîngehî ya hemû perçên musîqa Kurdi yê berevkîrî jî stranên listîkê-govendê pêk tî. Sedemên vê bûyerê baş nezanîna jiyîna musîqî ya gel e, bî zêde hêsayî hînbûna gotînen stranên govendê, dema mîrov bî stranî (perçana) di warê musîqa Kurdi û zîmanê Kurdi da perwerdekarîke cuda dixwazî. Nîmûnên ku di nav efrandariya gel da hene yê ku angorî stranên listîkê di nav musîqa kevnare da cîhekî bîlind gîrtîne û di efrandariya gel da di nav qatên kûr da dîminî, gelek bî nîrx û navdar in. Ev stanên bî dîlşewat, stranên bî serpêhati, dîroki, lîrîkî, yê ku angorî yê dawî jî perçên xwendîna destanên gel û serpêhatiyên dîroki pêk tî.

Perçên stranî ya valahiyên çîrokê-destanê tîjî dikî yan jî efrandînen bî serê xwe û tam in. Çîrokbêj bî normal li ser bûyerê deng dîke û perçên helbestvanî distrê, an jî tenê perçên helbestvanî distrê, divê em hemû navdariya çîrokê haj pê hebî. Ev stranî intîbakê baş nahêlî, eger çîrok (serpêhati) bî xwe tune be.

Xênci stranên jorgoti dî nav gel da wusan ji nîmûnên ne zêde hene, wek nîmûnê perçeyên destana (eposa) gel ya mîrxasiyê "Dim-Dim" ê stranên xebatê, stranên jiyina malbatê û herweki dîn.

Stanên heta niha hatine nîvisandin û berevkirin li ser himên stranên govendê peyda bûne û wusan ji musîqa gundan temsîl dikin. Eva tîşteki ecêbe ku heta van demên dawîn musîqa Kurdi wek musîqa gundiyan (ne bajarvani) dihate zanin. Eva encamên wê yekê yeku, ev stranên gundiyan angori stranên curên mayin dî nav efrandariya gel ya strani da, cihêki heri mezin dîgrîn. Gelê Kurd wek pêwendiyên nêzik û teng jiyina gunditiyê va pêk aniye, musîqeke gundiyan yeke dewlemend peyda kiriye, ya ku giyanê (ruhê) netewî destjêhatinên efrandariyê û rûçkên (wesfên) hunera bîkaraninê temsîl dike.

Baldarîke ne piçûk ya zanîstî jî, dî curên stranên mayin da pêk tê, orjinalîta wan ya êşkere ne tenê jî cudabûna rolên wan yê bî taybetî tê, cudabûna wan jî stranên gundiyan jî rûçkên musîqi-helbestvani tên. Ev stranên yê dengbêjiyê, bajarîyê û olperestiyê ne.

Hunera dengbêjiyê ya Kurdi wusan jî dî nav hunera dengbêji-gunditiyê ya gelên rohilatê da cih girtiye û perçeki beşa hunera dengbêjiya rohilatê pêk tine. Ev hunera çawa dî nav Kurdên Sovyet, wusan jî li Kurdistanê bî xwe tê parastin û dî warê çanda gelêri ya musîqi da cihêki giring û bî hurmet girtiye, ev yeka iro jî berdewam dike.

Pêkhatin û pêşveçûna stranên bajari bî bejndana bajarên Kurdi, peydabûna ronakbiran (rewşenbiran) û hîşyarbûna xwezaniya netewî ya gel va grêdaye. Van stranên li Kurdistanê destpêkirine hêdi-hêdi û gelekî populer bûne.

Dî efrandariya strani ya Kurdi da, warê heri tevlihev (aloz) dî stranên olperestî da peyda bûye. Vê gavê em tenê stranên olperestî yê Kurdên Êzîdî baş dinasin. Ewana

dî nav Kurdan da tehr (form) û orjinalîtek li ser himên çanda pûtperestiyê ya kevn, destxistine. Stranên olperestiyê wusan jî bîngêhên wan yê profesyonelî hene.

Lêkolinên li ser şax û beşên efrandariya strani gelek giring in, ev yeka wusan jî alikariya izgeriyên dîr û dirêj dike, jî bo berevkirina hemû nîmûnên folklorê.

Beşeke giring ya musîqa Kurdi ya gelêri wusan jî, jî perçên musîqi yê instrumental, şivaniyê, liriki, listikê yê ku heta niha gelek kê m hatine nîvisandin, berevkirin, pêk tê.

Perçên musîqi-melodî yê şivaniyê binnefeseke wan ya kûr-fîreh heye. Ewana şeng-şepalî bedewiya jîndariya hisên şivanan ifade dikin. Ewana jî destanên liriki pêk tên. Ev efrandinên han gelek hunerbilind in, jî aliyê dî bî stranên va tevayî dî konseran da tên gotin.

Eva tîşteki ecêb e ku perçeyên musîqi yê liriki yê ku dî nav musîqa babetî da cih girtine, naverokên wan yê cuda hene. Serhatiyên (çirok) wan li ser zîmanê gel, dî serboriya gel ya diroki da tên xweyîkirin, her wusan jî beşeki hewcedariya pêwîst pêk tînin.

Stanên govendê (listikê) ya melodiyên bî serê xwe ne yan jî melodiyên stranên govendê yê navdar in. Ev beşbûna musîqa instrumental peyda dike. Ev strana bî nispi diyapzoneke wan ya fîreh û pêştacûyîneke wan ya melodîk heye. Beşa întesant (bal-kêş) ya musîqa instrumental wusan jî, jî civin-merasîman pêk tê, wek perçeyên dilanan, nêçirê û her weki dîn.

Perçeyên instrumental bîkaranîna instrumentalên musîqi yê cuda va, beşeke musîqa Kurdi ya dewlemend û giranbîha pêk tine û ev perçeyên wusan baldarîke giring peyda dike.

Jî derî dayarbûna van stran û perçeyên nûn baldarîke taybetî (mexsûs) dî warê hilbijartina wan da pêk tê. Musîqa Kurdi wek hunera musîqi ya gelên mayin karakterê xwe yê xurî (orjinal) heye. Li ser himên vê

musiqê, sistema meqam-dengkirina cuda, prensipên pêşketina melodiyên û peydabûna formên cih digrîn. Dî rewşa iroyin da rûçikên (xususiyet) stranan bî tehr û usulên vuda va tenê dî nav çarçevên gîştî da diyar bûne. Lêkolîn-hinbûna orjinalîta musîqa Kurdi bî berevkîrîna rastîn ya stranan va dikare derkeve maderê.

Wusan jî lî ser pîrsa çêkirin û weşandina berevokên musîqa Kurdi yê folklorî baldari (guhdarîke) mezin hewcedar e. Berevokên ku peyda dibin karakterên wan yê populer hene, dî nav wan da materyalên lî ser nexebitî hene. Lî ser metodên sistemkirina materyalan dem hatiye wekî kesên berpîrsiya angorî demên nûjen serê xwe biêşînin.

Karên dî warê berevkîrîna û lêgerîna nûmûnên musîqa Kurdi ya gelêrî da bî taybetî lî Ermenîstana Sovyet hatine çêkirin û niha jî tîne meşandin. Dî dema me da, vê demê musîqa Kurdi zêde nehatiye lêgerîn, lî komarên Yekîtîya Sovyet, Gurcîstan, Azerbeycan, Turkmenîstan, Kirgîstan, Kazaxtan û her wusan jî lî Kurdîstanê bî xwe, ya ku dî navbera Irak, Îran, Tirkîyê û Sûrîyê da hatiye beşkirin ev karana kêr hatine lêkolîn. Berevkîrîna û lêkolîna musîqa Kurdi lî van hereman (hêlan) wê safîkirina gelek pîrsên gîring bî xwe ra tevayî bine.

Jî der beşbûna axa (erd), Kurd wek gurub, zaravên cuda-cuda deng dîkin, ev gurubana girêdayî vê yekê ne û dî nav wan da mezhebên cuda hene.

Pêwîst e bê diyarkirîna ku, xebatên heta niha hatine kirinê, jî aliyê Kurdên Êzdi yê ku zaravê Kurmancî dipeyivin, bî destê wan hatine meşandinê. Eşkere ye ku dî nav pêkanînen civakî yê cuda, mercên-hoyên sosyal, girêdayîna bî gelek zarav û mezheban da gel zarav û devokên musîqî yê cuda pêk anîye. Jî aliyê din folklorîna ku dî nav gel da beş bûye, rûçikên (xususiyet) wê yê nişandar hene, her wusan jî karakterekî wê yê hemû-netewî heye. Dî vê munasebetê da

jî problemên bîngelîna yê folklorîstîka Kurdi yek jî, bî zanîstî ruberî-hevkîrîna folklorîna gel jî beşên cuda ye, diyarkirîna tevayî û reng-awazê wê yê navdar in.

Wek hunereke bî serê xwe, musîqa Kurdi jî aliyê din da xelesokeke çanda tevayî ya gelên rohilatê pêk tîne. Bî sedsalan Kurda bî gelek gelên mayîna ra cinartî kirîne. Lêgerîna pêwendiyên kultura van gelan bî hevra, tesîrên wan lî ser hev, wê bersîva gelek pîrsên nûh diyar bike, alîkarîyê bide.

Ajotîna van karan wê bî gelek nîşan baje. Lê belê iro bî guhastîna folklorîna gel ya kevîna va tevayî, pêwîst e em pîrsa perwerdegarîyê, pîsporkîrîna (gîhandîna) kadroyan amade bikin, ev pîrsa pêwîst e hem Kurdzanan, hem Rohilatzanên mayîna mijûl bike. Jî ber ku pîrsên musîqî bî pêwendiyên teng va bî Rohilatzanîyê va hatine girêdan. Diyarkirîna pêwendiyên çandên manevî yê gelên cuda kemala wan ya zanîstî û gîring heye.

ÇEND TÊBÎNÎ

- 1 "Wênêkirîna" Nêrina Cihani, cild 8, 1861, Petersburg, rûpel 284.
- 2 Binêrîna, N. Cewarî "Hunera Stranên Kurdi Yê Gelêrî" (bî zamanê Ermenî) Erevan 1976, rûpel 7-27.
- 3 Bibliografya Weşanên Folklorîna Kurdi Ya Musîqî, 1972, lî xebata N. Cewarî ya jorgotî binêrîna, rûpel 179. Berevokên Nuh: Celîla Celîl, Stranên Kurdi Yê Gelêrî û Perçeyên Instrumental, Moskova 1973, Stranên Kurdi Yê Gelêrî, Erevan 1977. N. Cewarî, Yekrê No: 1, 23, Berevokên Stran û Perçeyên Musîqî Yê Instrumental (bî B. Botanî va tevayî) Stockholm 1981 Uppsala, 1982 Vasteras, 1983 (Swêd), Stranên Kurdi Yê Gelêrî, Erevan 1983. Stranên Kurdi Yê Gelêrî, Erevan û Perçên Instrumental (dî nav salnama nivîskarên Kurd "Bahar" da 2) 1983 Erevan.
- 4 Lî ser herdu cildên pêşîn, binêrîna xebata N. Cewarî ya nav lî Jorgotî, rûpel 16-18.
- 5 Gelek stranên hatine nivîsîn bî tempoyan va cîh ne gîrtîne, dî nav wan da xetên takanî tuwîn û her wekî din.
- 6 Folklorîna Kurdi, cildê duwemîn, Moskova, 1978.
- 7 Hesên Zîrek, 1978, Bexda.
- 8 Musîq û Huner, xudan û berpîrsiyarê kovarê, Beşîr Botanî, Swêd.
- 9 Beşîr Botanî, Aşîtî û Evin, Stran-Helbest Musîqî, Uppsala, 1980.
- 10 Binêrîna xebata N. Cewarî ya Jorgotî, rûpel 13, 47, 99.

Bir öğle sonrası

M.Sait ALPASLAN

Nemli,yapışkan ve boğucu bir hava kenti sanki kavuruyordu bu öğle üzeri.Tüm gölgelikler yitmişti..Yeni asfaltlanmış caddeden yayılan buğular,bu havayı dahada çekilmez bir hale sokuyordu. Öyleki, (sıcaklarla birlikte türeyen) sinekler bile, gölgelik kuytulara çekilmiştiler. Ama hayat sürüyordu.. Ekmeğinin peşinden koşan binlerce insan, fabrikalarda, tamirhanelerde ya da diğer mesleklerde durmadan çalışıyor, çalışıyor, çalışıyordu. İşportacılar, tezgahlarını (bulabildikleri) gölgelik yerlere çekmiş, (ki, bu uzun kaldırımın yarısını, Kuzey Iraktan gelen "sığınmacı" peşmergelerin işporta tezgahları kaplamıştı) bu sıcakta, hızla ve bezginlikle geçen tek-tük insanların alış-veriş yapmaları bekleniyordu. Peşmergelerin bir çoğu daha siftah yapmamıştı. Gözlerinde kaygılı bir bakış, yarının ne getireceğini konuşuyorlardı. Bir süre sonra,herkes tezgahının ardına geçmiş, kamptan getirdikleri ekmeğin çıkını çözerek, yemeğe başlamıştı.

II

Osman,tezgahının ardına oturmuş, kafasındaki düşüncelerin ağırlığıyla, elindeki domatezi ağzına götürdü ve yine aynı ağır devinimle çiğnemeye başladı.. Akıllı,kampta, yeni doğan oğlunun hastalığındaydı. Eğer akşama kadar siftah yapamazsa, hasta oğluna ilaç alamayacaktı. (Oysa,yeni doğan çocuğuna Azad ismini vermişti; bu iki

hecelik kelimenin ardında binlerce özlem,binlerce ümit yatıyordu. Toplama kampında doğan nice Azadlar özgür büyümeliydi.. Esaret kimsenin kaderi değildir) Bu düşüncelerini getirdiği dalgınlık ve alışkanlıkla, elini tezgahın altında duran mataraya atarak,kana kana içmeye başladı. Bu sırada üç genç tezgaha yaklaşmış, saatleri inceliyordu. Osman'ın gözleri umutla parladı. Ayağa kalkıp müşterilerle ilgilenmeye başladı.

III

En son paralarını, dün gece aldıkları uyuşturucu hapa yatırınca parasız kalmışlardı. Sabahtan beri kalabalıklara girmişler ama bir türlü, yola-cak kaz bulamamışlardı. Bunun üzerine tezgahlara dadanmışlardı.. Recep,Erol ve Ramazan, uzun süredir izledikleri Osman'ı gözlerine kestirmiş olacaktı ki-yaklaşık saatleri incelemeye başlamışlardı.

IV

Osman, henüz düşüncelerinden tam sıyrılamamanın verdiği dalgınlıkla gençleri inceliyordu. Ramazan, elinde tuttuğu otomatik Japon saatinin nasıl ayarlanacağını sorduğunda, saati eline alıp nasıl ayarlanacağını göstermeye başladı. Bunu fırsat bilip elindeki saati cebine indirmeye çalışan Recep, Osman'ın gözünden kaçmadı. Hızla Recep'in elini yakaladı. Ancak, Erol, arkadan Osman'ı itince tezgahla birlikte yere devrildi. Ama Recep'i bırakmamıştı. Hırsla ayağa fırladı.. Sanki

bütun acıları bir damara toplanmış da,beynine baskı yapıyormuşçasına vurmaya başladı. Recep ise,başını kollarının arasına alıp korunmaya çalışıyordu .Osman'ın vurduğu her yumrukta,binlerce Halepçe,dört bin yıllık esaret,dağlara özlem,kampta hasta yatan oğlunun hastalığı,sınırdan aç geçirdikleri korkulu günlerin hırsı yatıyordu.Birden bir acıyla durdu...Gözleri deliye dönmüş bir şekilde arkasına bakmaya çalıştı,ancak yeni bir darbeyle,biraz daha sarsıldı.Büyük bir acıyla arkasına döndüğünde,üçüncü darbeyi karın boşluğuna yedi.Sadece bir par-

laklık ve her parlaklığın ardında büyük bir acı görüyor,duyuyordu. Kelepçeleşmiş kolları çözülmüş,bunu fırsat bilen Recep ve arkadaşları, biraz da herkesin şaşkınlığından faydalanıp kaçmışlardı.

V

Şimdi, gözlerinde, binlerce umudun son kırıntıları, bir eli karnında diğeri ise, çalmaya çalıştıkları saatte, o ,tanrıların bile gölgeliklere kaçıştığı kızgın öğle sonrasında,mutlu bir gülümseyişle yaşamı tüketti Osman. Şimdi, havada sinekler vardı. □

OLUŞUM

Zulüm
Yaşlı bir adam
Düşlerimde ölü

İşkenceyle kırık kolum
Mavi sulara gömülü

Yaşar ALTÜRK
DIYARBAKIR

ÇEBÜYÜN

Zülum
Mıroveki kal
Dı xewnên mın da mıri

Milê minê bı lêdan şikesti
Dı avên hêşinda çevkiri

Werger: DILOVAN

Sömürgecilik...
 Sonra
 Beterin beteri soluk
 O ne ustura dokunuştı soluma
 Kuşun gökte,
 Kelebeğin çiçekte bir yüzü yanık.

Mavi uykulara dalamam
 Uğursuz ateşlerde yaktılar ay ışığını
 Sonra,
 Kan demeye dilim varmıyor
 Kurşun damıtılıyor şafaklarım
 Kengerin dikenini akrep
 Pınarlar ağı oldu
 Dağlar can çekişmede

Penceremden sızan gün ışığını koyamam
 Koyamam, ekmeğin, havanın yumuşaklığını soframa
 Depreşen hasrettir özgürlük
 Bir giyimlik bayramlık bazan
 Kavgasız duramam
 Sulak uzak düştü bizden
 Durup bunca zamana kıyamam

Be hey! Dağlarımın mayınlanmış patikası
 Egerlenmiş atıma dizgin vuramam...

Sonra ne kuştı böyle?
 Ağaçasız dayanamam
 Tuzsuz ateşsiz
 Sen o karanfile meyilli
 Ben sana
 Böyle sürmez tutsaklık
 Bir sevdadır büyüttüğümüz
 Aşka, dokundun
 Kavgaysa bana.
 Bir yaprak düştü rüzgarda
 Üşüdü toprak
 Birleşiyoruz ,
 Tomurcuk dayanamaz sancıya
 Nevroz tez sarılır bahara
 Türkün dillerde,
 Hasrete özgürlük büyürken böyle

Mazhar KARA

GULE DI DILOPININ BERBANGÊN MIN

HELBEST

Kolonyalizm...

Paşê

Jî bêteran bêter bu bin

Ew çî lê xîstî bû li çepênmin wek guzan?

Ê çûçîk li ezmana

Ê perperok li gûle rukiwi şewîti.

Ranazîm dî xewên heşîn.

Dî agirê kulêde şewitandin şewqa hive

Paşê

Zîman nagere bejîm xwîn

Gûle dî dilopînin berbangênmin

Istiriyên kengeran dupîşk,

Çewkani bun jehri

Candidî çîyan

Tirêja tavê danayîm,

Danayîm sîfira xwe nermbuna nan û hewayê

Azadî, ew hesreta dîpîrpite dî dîlda

Yek lixwekirînek, eydaniyek caran

Bê tekoşîn naminîm

Avî dur ketî jîme

Betali evqas wext wînda nakîm

Heylo! Şîvereyên çîyan, ê mayî kîrî

Dîzgin nadîm hespê xwe yê zînkîrî

Paşê ew çî çûçîk bu wîha?

Bê dar naqedînim

Bê xwê, bê agir

Tu dîldara wî sosîne,

Ez evîndarê te,

Waha najo û naçe bîndestî

Evîneke mezî dîkî em bî hevî

Te dest li evîne xîst

Tekoşîne dest lîmî.

Dî bayêd, pelêk weşîya jî darêda

Erd lerîzî

Em dîghêne hev

Aj tebat nake jî sancuyan

Newroz zû himbez dîke bûharê

Dî zîmanda kîlamên te

Azadî hesretêda mezî bibe ger wîha

Mazhar KARA

MISTO

Ha ber de ber de ber de min go

Mis to des tē min ber de

FERHAD

MISTO

Ha berde, berde.
 Mın go, Mısto, Destē mın berde.
 Ha berde, berde, berde
 Mıngo, teres, zendē zer berde.

Oda Mısto lı hember e,
 Mın go Mısto Destē mın berde,
 Oda Mısto Lı hember e
 Mın go, teres, zendē zer berde.

Kevrē ortē mermer e,
 Mın go Mısto, destē mın berde
 Kevrē ortē mermer e
 Mın go teres zendē zer berde.

Yara Mısto dilber e,
 Mın go Mısto, destē mın berde,
 Yara Mısto dilber e,
 Mın go teres, zendē zer berde.

Oda Mısto pıçık e,
 Mın go, Mısto, destē mın berde ,
 Oda Mısto Pıçık e
 Mın go teres, zendē zer berde.

Kêrangē ortē çük e,
 Mın go, Mısto, Destē mın berde.
 Kêrangē ortē çük e,
 Mıngo, teres, zendē zer berde.

Yara Mısto pıçık e,
 Mın go Mısto Destē mın berde,
 Yara Mısto pıçık e
 Mın go, teres, zendē zer berde.

Oda Mısto hezızı,
 Mın go Mısto, destē mın berde
 Oda mısto hezızı
 Mın go teres zendē zer berde.

Kêrangē ortē rızı,
 Mın go Mısto, destē mın berde,
 Kêrangē ortē rızı,
 Mın go teres, zendē zer berde.

Kê yara Mısto dızı,
 Mın go, Mısto, destē mın berde ,
 Kê yara Mısto dızı
 Mın go teres, zendē zer berde.

(Mısto evlidir, ancak, gönlü başkasında olan bir kıza sevdalanır. Kızı kaçırmaya yeltenir. Bu türküyü kız : " Mısto'nun evi var karşıda / Mermer taşlı evi. / Mısto'nun yarı var / Ufak, güzel yarı . /Kim senin yarine göz koyup kaçırdıki Mısto? / Sende kaçırasın beni." der. Mısto'nun onu kaçırmaya yeltenmesini kınar. Bunun yigitlige sığmadığını ifade eder.)

Kurdish
Woman
and
Child's

mal -

ZARGOTINÊN KURD

Bist û pêncê Adarê
Rok rojek basınbarê
Milyaket hatin xwarê
Deng kîrîn li bûharê
Bûhar hat wek gûrê harê

Xaç û xîdilyas
Berf bari bû kıdas
Xaç û xîdilnebi
Waveylık li wi ku
Mala xwe nebi

Heft zip, heft xip
Heft hew, heft hewedar
Heftê din ê hê bûhar

Cêneki şî dalê
Hewê heş vernicayi
Nê verda cênek şero
Cênek tereva
Ez hurmetık to hurmetık
Reyê min û to kewta tê
To şo reyê xwera
Ez ji şîra rêya xwera

Berhevkar: K.Dêliti

STÛN Û JIRIK

PÊKENI

Rojeki bûkê malê dixwaze ji trûkê arvan derxe; jîbo hevîr jî malbatê xwe ra çêke. Dema destê xwe dirêji trûkê arvanê dîke, destê wi li nav dû stûnan da dimîne. Dîke nake destê xwe ya arvan tîji, nîkare jî nav dû stûnan derxe. Dest bî qîrînê dîke û hemû malbat li ser komdibîn.

Malbatê bûkê dîramî naramî tû rêkî jî destê bûkê ra nabinîn. Paşiyê, ba Jirikê gund dîkîn. Jirikê gund tê li destê bûkê dînerî, qedereki li dora stûnan dere û tê, bîryara paşî dîde:

- Ger destê bûkê bê jêkîrîn. Jivî pêştetir tû rê nine!...

Malbat bo jêkîrîna destê bûkê bîrek tinîn. Dema bîrek destê bûkê dîkeve, bûk jî êşa, arvanê li destê xwe bela dîke û jî nîşkava destê xwe jî nav stûnan dîkşîne. Hemû malbat û bûk bî hevîre dibêjin:

- Jirikê me bî rastî jîre.

F. KULILK

GOVEND

Kovara Çandi û Huneri / Kültürel ve Sanatsal Dergi

BIXWINE BIDE XWENDIN

OKU OKUT

GOVEND

Kovara Çandi û Huneri / Kültürel ve Sanatsal Dergi

ABONE KARTI

Adı Soyadı : .....

Mesleği : ..... Yaşı : ..... Tlf: .....

Adresi : .....

ABONELİK ŞARTLARI

6 Aylık 15.000 / 1 Yıllık 30.000

Abonelik için abone kartı doldurularak abone bedelinin bankaya yatırıldığına dair makbuzla birlikte adresimize postalanması gerekmektedir.

ADRES : İnönü Cad. Kahraman İşhanı 2/13 DIYARBAKIR

BANKA HES. NO. T.C. Ziraat Bankası D.Bakır Merkez Şubesi 353764 Nolu Hesap

Mustafa Delioğlu - Kurdisches Epos "Meme Alan"